

Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*

XÉNIA ŠUCHOVÁ

„Listy zo smutnej doby“ – takto nazvala svoju osobnú spomienku, napísanú pre dielo Karola Antona Medveckého *Slovenský prevrat*, spisovateľka Terézia Vansová, v tom čase obyvateľka Banskej Bystrice.¹ Do vtedajšieho sídla zvolenskej župy sa prisťahovala pred prvou svetovou vojnou r. 1911 a zomrela tam uprostred druhej svetovej vojny, v októbri 1942. V osudoch Vansovskej rodiny vystupuje Banská Bystrica ako „smutné mesto“.

Manželia Vansovci sa s veľkými očakávaniami presťahovali z Rimavskej Píly na Gemeri do Banskej Bystrice, kde mali rodinné i priateľské zázemie.² Zadovážili si rodinný dom na Fortničke, v susedstve učiteľa a hudobného skladateľa Viliama Figuša Bystrého a v prostredí spriaznených, národne uvedomelých slovenských evanjelických rodín; ona, 54-ročná, na vrchole svojej spisovateľskej a redaktorskej dráhy, on, 65-ročný penzionovaný evanjelický kňaz, unavený dlhoročnou službou a zápasom s nepriazňou maďarských cirkevných vrchností.³ Ján Vansa bol v tom čase vskutku už starec, s nalomeným fyzickým zdravím, no najmä s pokročilou ťažkou duševnou poruchou. K rodine patrili aj dve chovanice: Oľga a Kornélia; obe žili vo Vansovskej domácnosti už na Píle a prešli s ňou aj do Bystrice. Oľgu, dcéru českého učiteľa Václava Vraného, si bezdetní manželia vzali k sebe po smrti jej matky a od dvoch rokov vychovávali ako vlastnú dcéru. Neter Kornélia, sirota po bratovi Ľudovítovi

* Štúdia vznikla s príspevím grantu VEGA č. 2/7183/27 „Rodina vo vojne a po vojne: sociálne podhubie radikalizmu a extrémizmu na Slovensku v súvislosti s dvoma svetovými vojnami v 20. storočí“.

¹ VANSOVÁ, Terézia. Listy zo smutnej doby. In MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský prevrat*, Sv. IV. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha 1931, s. 164-175. Rukopis je uložený v Slovenskom národnom archíve (ďalej SNA) Bratislava, osobný fond K. A. Medveckého, pod signatúrou: SNA, fond (ďalej f.) Osobné fondy (ďalej OF) – K.A.M, k. II/2, i.j. 100, 16 strán. Publikovaný text je upravený a skrátený.

² Vansová sa narodila vo Veľkej Slatine (dnes Zvolenskej Slatine), ktorá bola v tom čase sídlom slúžnovského okresu v župe Zvolenskej. V neďalekom Zvolene žil jej brat Samuel Medvecký, ktorý tam spoločne so synmi Ľudovítom a Jánom viedol prosperujúcu advokátsku kanceláriu. Banská Bystrica sľubovala manželom Vansovým poskytnúť pokoj a väčšie kultúrno-spoločenské vyžitie v tamojšej slovenskej evanjelickej komunite, reprezentovanej rodinami Thurzovcov, Hodžovcov, Dérerovcov, Izákovcov, Bázlikovcov a i.

³ Kňazské pôsobenie Jána Vansu podrobne priblížila Vansová v biografickej práci „Môj muž“, ktorá v rokoch 1926-1928 vychádzala v *Slovenských pohľadoch*.

Vansovi, pomáhala v starostlivosti o chorého strýca. Vansová pred známymi priznávala mužovu srdcovú chorobu a neurasténiu. Autorka životopisu z r. 1937, vydaného pri príležitosti spisovateľkiných 80. narodenín, opísala Vansov duševný stav takto:

„Duševná depresia, veľká stiesnenosť striedala sa s neprirodzenou veselosťou a naopak. Často z veselej a milej spoločnosti, kde sa dobre pobavil, vrátil sa zúfalý a skleslý. Pre domácich bolo trápením vidieť ho v takom stave a nevedieť mu pomôcť.“⁴

Z dnešného pohľadu je to veľmi delikátny popis maniodepresívnej psychózy, ktorou zrejme trpel Ján Vansa (no aj viacerí slovenskí národovci), ktorú v podmienkach horného Uhorska nebolo ľahké správne diagnostikovať a tým menej správne liečiť. A tak samotných postihnutých aj ich rodinných príslušníkov ochorenie na celé roky vtiahlo do „bezvýchodiskového kolotoča, v ktorom sa paralyzujúca depresia strieda s maniackým obdobím chaotickej povznesenej nálady a veľkášstva, zmiešaného s podráždenosťou až zúrivosťou.“⁵ Ľahko si možno predstaviť, ako túto chorobu zhoršilo vypuknutie vojny a s ňou spojené počiatkové euforické „hazafictvo“ (vlastnenčenie) bystrických mešťanov. Šikanovanie zo strany maďarských úradov na začiatku vojny sa stupňovalo s prichádzajúcimi neúspechmi rakúsko-uhorských vojsk na frontoch a prerástlo do štvanic na „panslávov“, označovaných provládnu propagandou za priamych vinníkov vojnového konfliktu. Anton Štefánek takto zaznamenal ťaživý dopad vojnovej atmosféry v Liptove:

„Ovšem teror úradných osôb, četníctva a zmaďarónčenej spoločnosti bol neslýchaný. Na mnohých miestach boli poprední činitelia slovenskí v dobách najväčšieho vzrušenia priamo brachiálnou silou nútení, aby verejne rečnili proti Rusom a Juhoslovanom a oslavovali víťazné Maďarsko a Rakúsko. Na pr. v Ružomberku musel tak rečniť Dr. Bella, Vladimír Makovický. Úradníci mali z toho nesmiernu radosť, že môžu tak uponižovať nenávidených panslávov. Všetky poprednejšie rodiny stáli pod policajným dozorom, a nesmeli sa ani medzi sebou schádzať. Na pr. župan Kysel v Liptovskom Sv. Mikuláši upozornil dôverne rodinu Lackovskú, ináč početnú, aby sa dľa starých zvykov neschádzali u Miloša Lacku ani ženy a dievčatá, pretože by to vyzeralo, ako vydržiavanie tajných schôdzok.“⁶

Aj z prostredia Zvolenskej župy sa zachovali viaceré svedectvá o rozmanitých formách znevažovania, ostrakizovania, zastrešovania až fyzického inzultovania slovenských národovcov a ich rodinných príslušníkov v dôsledku vojnovnej hystérie, zo strany šovinisticky

⁴ VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej Ligy 1937, s. 130.

⁵ GOLEMAN, Daniel. *Emoční inteligence*. Praha : Columbus 1997, s. 65. Súčasná medicína kvalifikuje maniodepresívnu psychózu ako ťažké ochorenie, ktoré nemožno prekonať bez psychofarmák. Ešte v nedávnej minulosti sa aj vo vyspelých štátoch dve tretiny ľudí, postihnutých touto chorobou vôbec neliečili.

⁶ ŠTEFÁNEK, Anton.. *Slovensko pred prevratom a počas prevratu. Deviatá prednáška cyklu „Československá revolúcia“ prednesená 12. apríla 1923, b.m., s. 42.*

naladených maďarských či maďarónskych spoluobyvateľov.⁷ Ani Vansovcov nič z týchto bied neobišlo: zažili ostentatívne prejavy neúcty od školákov a študentov, špicľovanie susedov, ba aj domáceho pomocného personálu, policajné prehliadky a hľadanie závadných písomností (časopisov) a „usvedčujúcich“ dôkazov zo špionáže v prospech Ruska, zastrešovanie, internovanie.

Už na začiatku vojny došlo v Bystrici k demonštratívne eskortovaniu „nebezpečných panslávov“: Jána Vansu, Izidora Žiaka Somolického, Pavla Ruttkaya, Ivana Thurzu, Jozefa Hodžu, Milana Izáka, Jána Filipču a iných. Zaistených viedli uprostred zbiehajúceho sa davu hore Fortničkou a internovali v budove Evanjelického spolku v Lazovnej ulici. „Každého internovaného hriešnika viedli štyria: dvaja policajti a dvaja žandári... Ľudia stáli v nedorozumení, hľadeli, ako žandári vedú kňazov a tých, v ktorých dosiaľ dôveru skladali.“ – spomína Vansová.⁸ Chovanica Oľga napokon dosiahla prepustenie zdeptaného Vansu na základe narýchlo získaného lekárskeho svedectva.

V znepríjemňovaní života rodín slovenskej inteligencie vynikali nedospelí výrastkovia, sfanatizovaní vojnovou psychózou a „špinavú prácu“ vykonala bystrická luza. Spravidla však boli len slepými vykonávateľmi osobnej pomsty za prisľúbenú finančnú odmenu, zatiaľ čo samotní objednávateľia – počestní mešťania – ostali v pozadí. Banská Bystrica zažila i vo vojne neobvyklý prípad fyzického inzultovania ženy na verejnosti: Pani Máriu Thurzovú, manželku radvanského advokáta dr. Ivana Thurzu, ako „panslávku“ verejne napadli a znevážili za odplatu „zjednané“ cigánky; nešetrili ani tých niekoľkých statočných, ktorí sa napadnutú snažili v mene kresťanských zásad brániť pred poštvaným davom. Po tomto incidente prišiel údajne až z Pešti príkaz prepustiť internovaných.⁹ Dôsledkom väznenia bolo úplné fyzické a psychické vyčerpanie starcov (Vansu, Somolického) a odoslanie mladších mužov (Jána Filipču) rovno na front.¹⁰

⁷ VANSOVÁ, ref. 1. Pozri aj ďalšie spomienky pamätníkov publikované v diele MEDVECKÝ, ref. 1 (napr. evanjelický farár Ján Slávik z Dobronivej, učiteľ Karol Rapoš z Brezna, sociálno demokratický tajomník Adolf Horváth z Horehronia, r.k. dekan Karol Majthán z Očovej). K nim možno priradiť aj spomienku župného radcu Kolomana Peťku na Zvolen a Veľkú Slatinu. Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), pob. Zvolen, f. Koloman Peťko; tiež spomienky pravcového sociálnodemokratického predáka Ján Bečku na Podbrezovú a Hronec. Slovenský národný archív v Bratislave (SNA Ba), f. ČSSDSR. Beletristicky spracované spomienky pozri napr.: THURZO, Ivan.. *Medzi vrchmi a na doline*. Bratislava : Tatran 1987; ONDREJOV, Ludo.. *Všedný životopis*. In *Biografické štúdie* 9/1980, Martin : Matica slovenská 1980. VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, M.. *Modrý dvor*. Osveta : Martin 1981.

⁸ VANSOVÁ, Terézia. *Listy zo smutnej doby*. SNA, f. OF – K.A.M, kr. II/2, i.j. 100.

⁹ Jedným z podnetov mohlo byť vystúpenie poslanca Ferdinanda Jurigu v uhorskej snemovni zo dňa 11. septembra 1914, po ktorom ministerský predseda István Tisza vyslal dôverný pokyn miestnym orgánom, aby zabránili šikanovaniu, prípadne prepustili Slovákov internovaných na základe nepodložených obvinení z vlastizrady. Porovnaj: JURIGA, Ferdiš Dr.: *Blahozvesť kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny*. Svazok 2. Urbánova historická knižnica. Nakladateľstvo Urbánek a spol. v Trnave [1937], str. 90.

¹⁰ Citovanú spomienku Terézie Vansovej dokresľuje miestami až naturalistické líčenie vojnovnej hystérie pomadžarského obyvateľstva Banskej Bystrice z pera spisovateľa Luda Ondrejova, na základe autentického zážitku autora: „Pri nemeckom kostole bol veľký stisk. Ľudia pochytili neznámeho pána, ktorý mal pekné šaty i tenkú paličku a čierne fúzičky pod nosom. Tĺkli ho palicami, podrazili mu nohy a kopali ho do rebier. Mlátili ho ženy i chlapi i pekárski učni. Pánovi odletel klobúk a bolo vidieť, že má šedivé vlasy. Nebránil sa, mlčal,

V októbri 1918 bystrickí „panslávi“ privítali a oslávili zrod československej republiky. Zúčastnili sa okázalej inštalácie prvého československého župana Pohronskej župy Vladimíra Fajnora, a pocítili satisfakciu za pretrpené príkoria. V tom čase 17-ročný mladík, rodák z neďalekej Kostiviarskej, nedávno ešte zverbovanec rozpadnutej maďarskej Národnej gardy, zaznamenal príchod českého vojska do Banskej Bystrice a vyhlásenie Československa, aby neskôr – už ako spisovateľ Ľudo Ondrejov – svoje dojmy sprostredkoval čitateľovi takto:

„Českí vojaci prechádzali v menších skupinách. Na pásoch im viseli ručné granáty. Civilov po uliciach bolo málo... Z oblokov na námestí vykukávali mladé ženy i dievky a šibalsky sa usmievali pekne oblečeným českým bojovníkom.... Sypávali kvety pod nohy vojakom, ktorí išli na front za maďarskú vlasť. A teraz sa prúdenie mladej krvi vysmievalo tej dávnej bláznivosti. Občania ostali takí istí, naveky ochotní kohokol'vek vítať a oslavovať, len moc nad nimi prešla do iných rúk.... zástupy dedičanov so slovenskými zástavami... so spevom tiahli na mesto, išli vítať českých vojakov. Tváre mali okrášlené vierou v krajšiu budúcnosť a nový život. Rodil sa nový štát. Maďarských úradníkov, žandárov a policajtov zamenili Česi.“¹¹

Vansovská rodina sa zapojila do budovania vytúženého vlastného štátu; každý na svojom poli, v rámci svojich schopností a možností. Pani Terézia sa venovala redaktorskej a vydavateľskej práci, Oľga prekladala. Starý pán Vansa vyučoval banskobystrických úradníkov slovenčinu, aby mohli zložiť predpísanú skúšku z jazyka, ktorá bola podmienkou prevzatia do štátnej služby. Iróniou osudu sa medzi jeho žiakmi našli aj takí, ktorí sa v čase vojny voči nemu správali nepriateľsky.

Pri všeobecnom nedostatku úradníkov nový československý štát dočasne prevzal naprostú väčšinu zamestnancov župnej a okresnej správy, magistrátu, sudcov sedriálneho súdu a štátneho zastupiteľstva, a úradníkov Štátneho lesného riaditeľstva. Dočasne prevzatí zamestnanci sa mohli, po splnení zákonných podmienok – t.j. prísaha vernosti a skúška zo „štátneho jazyka československého“ – uchádzať o „definitívu“; mohli počítať s drahými

nepreriekol slovo.

– Pansláv! Pansláv! – vrieskali ženy a trhali ležiaceho pána za vlasy. Prišiel veľký policajt so šablou na páse... Zlostne pozrel na ľudí. Rozstúpili sa, štekali, nadávali. Policajt zdvihol ubitého pána, viedol ho na mestský dom. Pán bol zvláčený, dotrhávaný, dolu tvárou stekali mu prúdy červenej krvi. Ľudia sa pozrážali do skupín a čo robili: priklonili hlavy a chvastali sa, ako kto začiahol nešťastníka.“ ONDREJOV, Ľudo. Jerguš Lapin. In *Ľudo Ondrejov. Dielo*. Ed. Zlatý fond Slovenskej literatúry. Bratislava : Tatran, 1978, s. 323.

¹¹ Tamže, s.402-403. Ľudo Ondrejov, vlastným menom Ľudovít Mistrík, literárne spracoval obdobie prvej svetovej vojny a povojnovú situáciu po vzniku Československej republiky najmä v diele *Na zemi sú tvoje hviezdy*. Bratislava : Tatran, 1978, s. 451-580. Román nesie autobiografické črty, no nie je totožný s autorovým životopisom. Postava Ondreja Šimčiska je nositeľom autentických zážitkov a postrehov autora z vojnového detstva a mladosti, z jeho pôsobenia v čase prevratu a za I. ČSR, jeho postojov pred a počas druhej svetovej vojny a v čase Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Tiež ďalšie postavy sú inšpirované autorovými príbuznými a známymi, no nie sú totožné so svojimi predlohami. I keď je dielo najmä v závere poznamenané dobou svojho vzniku (prvé vydanie r. 1950), z hľadiska skúmanej problematiky „rodina vo vojne“ je cenným prameňom pre poznanie dobových reálií a pochopenie spôsobu života obyvateľstva v konkrétnom prostredí mesta Banská Bystrica a v okolitých obciach.

príplatkami a niekedy v budúcnosti aj s platovým vyrovnaním s pragmatikálnymi úradníkmi z českých zemí.¹² Penzionovaní štátni a verejní úradníci, notári, učitelia a duchovní, ako zamestnanci bývalého uhorského štátu, však boli odkázaní na veľmi nízke dôchodky, vypočítané podľa predvojnových uhorských predpisov. Aj kňaz Ján Vansa mal penziu vymeranú na základe svojho starého a nízkeho platu. Cítil ako nezaslúženú urážku, že on, ktorý verne pracoval za národ a teraz aj pre republiku, poberal práve tak nízky dôchodok ako tí, ktorých, ako celkom nespoľahlivých, nový štát hneď po prevrate preložil do výslužby.¹³

V lete 1919 nad Bystricou znovu visel príznak vojny. Po prekročení demarkačnej čiary jednotky maďarskej Červenej armády postupovali od Detvy na Zvolen a vytlačali odtiaľ ešte slabé československé vojenské a dobrovoľnícke oddiely. Po župnej hradskej, z Veľkej Slatiny, cez Zolnú a Mičinú, sa tlačili k župnému sídlu. Predpokladaný príchod maďarských bolševikov znamenal priame ohrozenie životov predstaviteľov a stúpcov novej Československej republiky. Ešte pred obsadením Zvolena (7. júna) sa podarilo vypraviť osobitné vlaky, ktoré mali exponované osoby aj s rodinami previezť do Kremnice a ďalej na sever, do bezpečia. Aj Vansovci nasadli 2. júna 1919 do pristaveného vlaku, len s najnutnejšou batožinou, aby strávili niekoľko dní striedavo vo vlaku, striedavo na kufroch medzi koľajnicami. Bez potrebných vecí, unavení, vystrašení a otrasení čakali na odrazenie maďarských vojsk. Niekoľko dlhých dní čakal ich vlak odstavený na slepej koľaji v Žiline.

¹² Českí štátni úradníci a zamestnanci, pôsobiaci pred prevratom na území bývalého Predlitavska – v Rakúsku, Čechách, na Morave a Sliezsku, ale aj tí, ktorí prichádzali po vzniku Československej republiky zo vzdialenejších častí (ako bola Halič, Terst, Kransko a i.), boli po zložení sľubu vernosti a služobnej prísahy definitívne prevzatí do služieb československého štátu. V zmysle recepčnej normy č. 11/1918 Zb. z. a n., podliehali aj naďalej rakúskej „služobnej pragmatike“, tj. zák. z 25. januára 1914 č. 15. r.z, ktorý podrobne upravoval zaradenie do služobných tried a kategórií, im zodpovedajúce platové ohodnotenie a stanovil tiež podmienky pravidelného služobného postupu. Inojazyční štátni úradníci a zriadení (príslušníci nemeckej, maďarskej a poľskej národnosti) sa stali definitívnymi štátnymi zamestnancami podľa služobnej pragmatiky až po zložení predpísanej skúšky z češtiny, resp. slovenčiny, ktoré boli považované v čs. úradnom styku za rovnocenné jazyky; po prijatí jazykového zákona č. 122/1920 Zb. z. a n. boli chápané ako dve rovnocenné podoby „štátneho, oficiálneho jazyka československého“. V bývalom Zalitavsku však štát zamestnával len časť úradníkov a zriadení, v každom ohľade postavených na roveň „pragmatikálnych zamestnancov“ predlitavských. Druhú a podstatnú časť zamestnaneckých vrstiev tvorili verejní zamestnanci: t.j. úradníci a zriadení župnej a okresnej správy a podnikov, ako aj učitelia cirkevných škôl, ktorých platy (hradené zásadne z rozpočtov žúp) a služobný postup upravovali príslušné uhorské normy. Bývalí uhorskí verejní zamestnanci sa ani po zložení sľubu lojality a služobnej prísahy nestávali automaticky definitívnymi zamestnancami československého štátu, ale museli v stanovenej lehote o prijatie do služieb ČSR výslovne požiadať. Pritom rozhodnutie o žiadosti sa mnohými komplikáciami preťahovalo a nemalo spätnú účinnosť. Zachovaním rozdielných platových predpisov, ale aj politicky motivovaným, inštrumentálnym postupom voči inorečovým či inak „nespoľahlivým“ uchádzačom o štátnu službu, a na druhej strane opatreniami, ktorými čs. štát v neistých politických podmienkach zvýhodňoval lojálne úradníctvo (ako bola tzv. „slovenská výhoda“ a „legionársky zákon“), sa počas prvých poprevratových rokov zachovala a ďalej zväčšovala faktická nerovnosť príjmov a sociálneho postavenia zamestnaneckých vrstiev v českých krajinách a na Slovensku, resp. v Podkarpatskej Rusi. K ich vyrovnaniu, cestou poštátnenia všetkých úradníkov a zamestnancov v republike, ako aj úpravou ich dôchodkového zabezpečenia a ďalších sociálnych opatrení, ktoré mali vo svojich programoch všetky politické strany, no ktoré sa len sa ťažko presadzovali v situácii povojnovej krízy, došlo až prijatím platového zákona v r. 1926.

¹³ Na základe nariadenia Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 555/1919 adm. o županoch zo dňa 5. marca 1919 a súvisiacich noriem.

„Boli to smutné dni, najmä keď tak dážď prišiel“ – spomínala po rokoch spoluúčastníčka tohto nedobrovoľného „zájazdu“ Blanka Fábryová.¹⁴ „Zima nám bola. Teplého jedla sme nemali. Zásoby, čo sme napochytne zobrali, minuli sa. Toaletných miestností nebolo... Aké ťažké bolo to polozenie pre pani Vansovú, ktorá mala pri sebe na srdce ťažko chorého muža, môžeme si predstaviť.“¹⁵

Skupinová fotografia z týchto dní pôsobí takmer športovo a uvoľnene.¹⁶ No chorý stavec psychicky neunesol strastiplné nepohodlie a sám sa vybral naspäť do Bystrice. Len na poslednú chvíľu, v sprievode priateľa Fábryho, opustil ohrozené mesto aby sa – celkom vyčerpaný – znovu stretol so ženou a chovanicom. Napokon ho trpezlivé ženy zverili do opatery spriatelenej rodiny evanjelického farára v Krajnom. Vlak s evakuantmi sa zatiaľ presúval medzi Žilinou a Přerovom, kým sa po niekoľkých dňoch opäť mohli vrátiť domov.¹⁷

Už v auguste 1919 hrozila na severe štátu ďalšia vojna: tentoraz v podobe územného konfliktu s Poľskom. Znepokojená Vansová sa úctivým, ale nástojčivým listom, obrátila na národného barda Hviezdoslava. Prosila ho, aby apeloval na svojho priateľa, poľského spisovateľa Tetmajera a aby spoločne, na oboch stranách hranice, vplývali na upokojenie vojnových nálad: „...či celý Spiš a milá Oravienka vyváži to čo môže na životoch, na hmotných i duševných stratách stáť táto vojna?“ – píše Vansová. Je presvedčená, že ... „ľud nežiada si vojny“ a od básnikov očakáva to, čo nezmohli diplomati: tak zapôsobiť, „aby tí páni, čo štrngajú šablíčkami, uznali, že dosť bolo toho krvavého remesla.“ Svoj list končí Vansová výzvou: „Nie len Vy, on, ale všetci básnici, ľudia osvety, užitočnej práce mali by povstať jednomyselne a zastaviť to dielo skazonosné!“¹⁸

Po prvých mesiacoch euforického zbratania vniesla disharmóniu do „československej národnej jednoty“ sociálna otázka, najmä zásobovanie sociálne slabých vrstiev obyvateľstva. Aj v Banskej Bystrici zúril na začiatku roku 1920 sociálny konflikt, podnecovaný sociálno-demokratickými radikálmi. Vansovci – ako tuhí národnári – videli v socialistoch cudzorodý – nenárodný, neslovenský živel. S obavami a so zakorenenými predsudkami sledovali zo svojho domu na Fortničke sprievody socialistov, pochodujúcich so zástavami a fakľami po hronskom nábřeží: „Dnes máme „sviatok“: – píše Vansová kolegyni od pera Hane Gregorovej – pred chvíľou tadeto šli zástupy socialistov s rudými zástavami, v jednej grupe židia a židovky. Títo spievali po maďarsky a kričali: Eljen Oroszország, lebo nemohli Magyarország volať. Naša

¹⁴ FÁBRY, Blanka. Na úteku. In *Živena* roč. 27, 1937, č. 3, s. 92-93.

¹⁵ Tamže, s. 93.

¹⁶ VALOVÁ, Mária. Obrazový archív Terézie Vansovej v zbierkach archívu literatúry a umenia SNK. In *Knižnica*, roč. 9, č. 6 – 7, 2008, s. 70.

¹⁷ VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, ref. 4, s. 142.

¹⁸ VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, ref. 4, s.142-143

Marka kričala: Ale idete vy židovskí maďaróni! A na to jej naši zo zástupu volali: „Dobre im, dobre a smiali sa. Ale mohlo sa jej, všetečníci, aj zle povodiť. Šli druhou, paralelnou ulicou a teraz je tábor ľudu na lúkach. Páni socialisti si mali teraz svojich pohostiť: upiecť vola a vyvaliť niekoľko sudov vína a aspoň tri metrické centy chleba.... Ale kdeže je to teraz?! Menovite ten posledný Boží dar....“¹⁹

Jeden z takýchto táborov ľudu sa skončil rabovaním v neďalekom parnom mlyne na Dolnom námestí, ďalší vyústil do útoku na župný dom a dokonca do vyhnania župana z mesta.²⁰ Neudržateľná zásobovacia situácia nahrávala politickým extrémistom; zvlášť úspešne z nej dokázalo ťažiť radikálne krídlo ľavicových sociálnych demokratov, ktoré sa v tom čase už zorganizovalo do frakcie pod názvom „marxistická ľavica“ a zakrátko otvorene prihlásilo k zásadám Komunistickej internacionály v Moskve.

Osud chudobných vrstiev obyvateľstva, hlavne v mestách najviac trpiacich povojnovou zásobovacou krízou, v dôsledku objektívnych ťažkostí, ale aj subjektívnych prechmatov zodpovedných úradov, nebol zaiste ľahostajný národným elitám, ktoré na Slovensku preberali zodpovednosť za osud spoločného česko-slovenského štátu. Na rozdiel od prívržencov socialistickej revolúcie však ich riešenie videli v urýchlenej politickej a hospodárskej konsolidácii, predpoklady ktorej mali vytvoriť prvé demokratické parlamentné voľby v apríli 1920. V konsolidačnej akcii štátne authority, orgány a úrady kládli dôraz na nedotknuteľnosť súkromného majetku.

Zatiaľ sa však v každodennom živote uplatňovala viac charitatívna činnosť, v súlade s tradíciou kresťanskej obetavosti a prirodzene pestovaným sociálnym cítením v rodinách prevážne nemajetnej slovenskej inteligencie. Pohostinnosť, ktorá sa v lepších časoch počítala k dobrým mravom, očakávala sa aj v čase nedostatku. Niekedy bolo ťažké určiť hranicu medzi požiadavkou kresťanskej pomoci blížnemu a jej zneužívaním. Obzvlášť v prvom poprevratovom období bola každodenne preverovaná pripravenosť uvedomelých stúpcov čs. štátu znášať značné osobné obete v záujme jeho upevnenia. Ich idealizmus a nadšenie nemožno vo všeobecnosti prisudzovať obyvateľstvu na oslobodzovanom, t.j. obsadzovanom území Slovenska. Povedomie česko-slovenskej vzájomnosti bolo v ľudových vrstvách

¹⁹ Literárne a hudobné múzeum Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK-LHM) Banská Bystrica, f. Vansová, T., k. I., event.č. 1693. List Terézie Vansovej – Hane Gregorovej, bez uvedenia miesta a dáta. Textovou analýzou datovaný do leta r. 1920 (zmienka o začiatku vydávania časopisu Slovenská žena 1920-1924).

²⁰ Na excesy radikálnych socialistov v Banskej Bystrici s istým zadosťučinením aj po rokoch spomínal jeden z iniciátorov, vtedajší tajomník banskobystrickej župnej odborovej organizácie kovorobotníkov, redaktor a predstaviteľ marxistickej ľavice Július Verčík: „Zistil som v zásobovaní mesta neporiadky so soľou, so slatinou, v skladoch u neb. Andrašovana. Zistili sme, že náš župan si na aute odvážal zo zásob určených k verejnému zásobovaniu. Spustili sme huk, verejnú schôdzu na námestí. Vtrhli sme do župného domu, na čele išli legionári. Vyhnali sme župana dra Markoviča z úradu. Naháňali ho po záhradách, do ktorých, cez plot lezúc, utekal. Konečne sme ho našli učupeného v akejsi drevárni, dovedli ho na námestie, posadili do nákladného auta a rúče ho vyviezli na hranice mesta. Pohrozili mu, že sa viac nesmie do Bystrice vrátiť. Ani sa ale nevrátil.“ Archiv Národného múzea (ANM) Praha, f. Július Verčík – Životopis, sign. 2b, fol. 58, k. 1.

minimálne, spoločné historické tradície (Veľká Morava) zabudnuté, kultúrne väzby slabé a nepevné, dokonca aj na slovensko-moravskom pomedzí, kde vzájomné kontakty oboch „vetiev“ proklamovaného štátotvorného „československého národa“ boli najintenzívnejšie. Obyvateľstvo bolo národne vlašné, politicky negramotné, apatické. Staralo sa predovšetkým o svoje „veľmi materiálne“ potreby a v ich rámci voluntaristicky interpretovalo neopatrné slávnostné vyhlásenia a neprozreteľné sľuby predstaviteľov štátu, usilujúcich o pretrhnutie pupočnej šnúry s Maďarskom a pripútanie miestneho obyvateľstva k Československej republike.

Štefan Janšák napr. zaznamenal hektické prvé dni poprevratového úradovania dr. Pavla Blahu, vládneho komisára povereného administráciou a aprovizáciou na oslobodenom území Záhoria. V jeho ordinácii – súčasne provizórnej úradovni „dočasnej skalickej vlády“- si od rána do noci podávali kľučku deputácie obcí, zástupy uchádzačov o miesta, uplakané ženy internovaných maďarských úradníkov a rukojemníkov, vojaci, kuriéri, spravodajcovia, žiadatelia o prídely cukru, múky a tabaku, demobilizovaní vojaci, nezamestnaní robotníci, vyrabovaní Židia a notári, úradníci z Čiech nastupujúci službu... S určitým humorným nadhľadom Janšák pripomenul, aký dopad to malo na Blahovu rodinu: „*A keďže v Skalici niet ani slušného hostinca, dobrý mrav káže, aby všetci títo ľudia zasadli u Blahov i na obed. Nie je predsa možné, aby s prázdny žalúdkom nastupovali novú kariéru v štáte, ktorého spravodlivé a ľudské inštitúcie i dobrá povest' boli už vopred – hádam trocha i predimenzovanou chválou - stvorené a zaistené.*“ Blahova manželka po dva mesiace „*uskutočňovala vtedy zázračné zvolanie zo slovenskej povesti: Stolíčček, prestri sa!*“²¹

S prejavmi sociálnej empatie a solidarity sa stretávame v biografiách či autobiografických spomienkach viacerých predstaviteľov. Tento závažný postreh sa javí takmer ako typický pre charakterizovanie vojnovnej a poprevratovej rodinnej situácie nastupujúcich slovenských elít.²² Nechceme pritom prehliadnuť, že za preukázané služby národu si neskôr viacerí vybrali náležitý honorár: či už v podobe politickej sinekúry, výnosného úradu alebo zvyškového veľkostatku. To už je však otázka presahujúca tému vymedzenú vojnovou a bezprostredne povojnovou situáciou.

Tým viac bola zásada pomoci v núdzi mravným imperatívom v rodinách evanjelických kňazov. Na Vansovú, známu spisovateľku a redaktorku ženských časopisov, sa priamo či sprostredkovane, obracali s prosbou o radu a pomoc matky mnohopočetných rodín, ktoré často ostali bez živiteľa. Napr.: čitateľka a prispievateľka do nového časopisu *Slovenská žena* sa v osobnom liste vydavateľke prihovára za svoju známu, ktorá by „*rada jednu zo svojich dcér dala k riadnej slov. rodine, panej k ruke. Dievčatá sú to dobre a mravne vychované.*“

²¹ JANŠÁK, Štefan. *Život Dr. Pavla Blahu*. Sv. II. Trnava : SSV, 1947, s. 463.

²² Pozri napr. biografické portréty rodín Lilge, Gregorovcov a Thurzovcov v knihe VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Modrý dvor*. Martin : Osveta 1981.

Rodičia poctiví a pracovití, hojne požehnaní deťmi. Ťažko je v dnešný čas všetko chovať doma. Vy ráčite mať Milostivá známosť veľkú, snád' by Ste vedela rodinu, ktorá by takéto spoľahlivé dievča potrebovala."²³

Vansovci, ktorým na začiatku manželstva zomrel v útlom veku jediný syn, sami vychovávali dve siroty. Okrem nich sa v domácnosti vystriedalo viacero pomocníč či opatrovateliek spomedzi dedinských dievčat. Aj toto tradične patrilo k drobnej národnej práci slovenskej inteligencie: prijať „na výchovu“ dcéry chudobných sedliackych rodín, poskytnúť im, okrem stravy, ošatenia a slušného ubytovania, aspoň základy vzdelania a spoločenského správania.²⁴

Avšak ani pre stredné vrstvy národnej inteligencie koniec vojny neznamenal koniec vojnových útrap. Na živobytie a vydržiavanie domácnosti Vansova kňazská penzia nestačila a príjmy z literárnej činnosti jeho ženy boli zanedbateľné; rozpredával sa nábytok, rodina trela takmer núdzu... Jána Vansu našli deň po oslave jeho 76 narodenín (21. júna 1922) utopeného v plytkom toku Bystričky, tečúcej pod oknami rodinného domu. Samovražda kňaza je sama o sebe šokujúca, zvolený spôsob navyše absurdný a groteskný; veď v potoku v lete nebolo vody ani po kolená a nešťastník si musel zaťažiť vrecká kameňmi...

V nových časoch: trafika

Nariadením Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej MPS) Vavra Šrobára č. 131 z 11. augusta 1919 O revízii výčapných licencií a revízii trafik došlo k odobratiu výnosnej licencovanej živnosti z rúk vojnových zbohatlíkov, neslovenského (spravidla židovského) pôvodu a ich následnému pridelovaniu „legionárom, invalidom, vdovám a národne zaslúžilým jednotlivcom“.²⁵

Republika nemala v prvých rokoch na rozdávanie, ale po intervencii vplyvného synovca Ľudovíta Medveckého, poprevratového vládneho referenta v Šrobárovom Úrade MPS, potom poslanca Národného zhromaždenia, pridelili Vansovej, za zásluhy na poli práce pre národ, trafiku. Bolo však nepredstaviteľné a spoločensky neprijateľné, aby už staršia Vansová – známa osobnosť, žena farára, ktorá navyše nenávidela fajčiarov a alkohol - sama predávala pri okienku cigarety. Podnik bol teda (opäť pričinením Medveckého) zapísaný na meno „Vraná-Vansová“, čo po právnej stránke nebolo celkom čisté, a nezodpovedalo ani menu majiteľky, čo však malo vyjadrovať skutočnosť, že trafika vyživuje – prostredníctvom Vranej – Vansovú.²⁶

²³ Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (ALU SNK), f. Vansová, T., sg. 41 A 33. Pavla Becková Terézii Vansovej, 19. septembra 1922.

²⁴ Odvrátenú stránku takejto výchovnej práce veľmi kritickým pohľadom zhodnotila a literárne spracovala Božena Slančíková-Timrava v autobiografickej novele *Skúsenosť*.

²⁵ ŠROBÁR, Vavro. *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918-1920*. Druhý zväzok. Bratislava : AEP 2004, s. 135.

²⁶ Podľa ústneho svedectva posledného opatrovníka pozostalosti Terézie Vansovej p. Štefana Kosku z Banskej Bystrice „doktor Ľudovít Medvecký zo Zvolena, pravotár, vymohol pre Teréziu Vansovú trafiku, veľkopredaj tabaku, kde zisk mohol byť takých 600-800 korún mesačne., Mohol byť! Ale! Stará, zhrbená osoba... farárka, farárova žena, nenávidela fajčiarov, nenávidela alkohol.... tak tá mala si sadnúť k oknu a predávať?! Tak miesto

Hlavná trafika, presnejšie, veľkopredaj, sklad a malopredaj tabaku sa dostal do „národných rúk“ po dlhých prietahoch zo strany bývalého držiteľa licencie Dohnányiho, ktorý z nej zbohatol počas vojny. Podnik začal fungovať na Dolnej ulici v r. 1921.

O trafiku sa spočiatku delili s bývalým francúzskym legionárom, ktorého tam dosadil referent pre legionárske záležitosti v úrade MPS Jozef Gregor Tajovský. Obe ženy mali s obchodným spoločníkom mnoho nezhôd; ustavične si sťažovali na jeho nezriadený život a zlé hospodárenie.²⁷ Podnik bol v dlhoch; neskôr bolo proti vdove Vansovej, ako majiteľke, zavedené dokonca súdne pokračovanie. Bola uvalená pokuta, hrozila exekúcia.²⁸ Pomoc hľadali znovu u synovca Lajka Medveckého: očakávalo sa, že v prebiehajúcom spore zariadi súdne rozhodnutie v tetkin prospech. Žalobu proti legionárovi Tomkovi, ktorý priviedol ináč údajne prosperujúci podnik na mizinu, podala advokátska kancelária dr. Jána Medveckého vo Zvolene.²⁹ Nakoľko poznáme celú záležitosť len z jednej (Vansovskej) strany, nemôžeme zodpovedne určiť, kde bola pravda. Pani farárka, spisovateľka a mentorka mala veľmi prísne kritériá na morálku; prísne posudzovala a odsudzovala nové mravy, ktoré sa ujímali v rozmarných dvadsiatych rokoch aj v provinčnej Bystrici a ktoré boli v príkrom rozpore s jej asketickým a utiahnutým životom. No i sám minister Šrobár priznal vo svojich pamätiach z rokov 1918-1920, že ani štát nemal z trafik pridelených za zásluhy ten úžitok, aký očakával: *„Licencie a krčmárske trafiky boli pridelené legionárom, invalidom, vdovám a o národ zaslúžilým jednotlivcom. V priebehu ďalších desať rokov sa od týchto zásad ustupovalo. Mnohí naši ľudia finančne stroskotali, niektoré nové krčmárske rodiny upadli do pijanstva, krčmárske miestnosti a zariadenia nevyhovovali a konečne stranícka politika a zásah finančne silných jedincov učinili z krčmárskej živnosti to, čím je dnes.“*³⁰

Aj chovanice Oľga a Kornélia žili v prísne vedenej domácnosti, kde sa pestoval národný slovenský ale, prirodzene, aj československý a Masarykovský duch. Oľga, ktorá mala po

nej strčili tam [Oľgu]. Trafika bola [napísaná] na Vansovú, ale Vranú-Vansovú, ale vtedy ešte Vansová nebola. ... V tejto trafike zisk išiel do veľkopredaja tabaku, poťažne mal to prísť zisk Vansovej. Ale neprišlo to, lebo ona neprac[ovala], zase dôchodkári, financí [priznávali podľa zásady]: kto pracuje, ten má nárok. No tak to brala Oľga Vraná-Vansová. Tá Vraná sa volala Oľga Vraná-Vansová. Ale to „Vansové“ bolo len dodané, z toho dôvodu, že by to skutku [zodpovedalo], že vyživuje trafika prostredníctvom Vranej Vansovej. No a to zrobil ten pravotár... Ľudovít Medvecký..., to bol synovec... v Bratislave. ... bol poslancom, senátorom, ministrom, čo všetko možné... sprostredkoval tak trafiku a sprostredkoval aj to, .. že zaúradoval v úradoch, dôchodkovom, na finančnom odbore i na ministerstve, že táto Oľga bola tam potom posadená a tá to viedla. Ale čo sa stalo, čo sa nemalo stať: ona bola samotná, aj predavačka, aj riaditeľka podniku, aj kancelárska sila aj všetko možné, a to nešlo.. Zobrala si tam predavačku, lebo tam bol aj malopredaj aj veľkopredaj. Malopredaj ...viedla tá predavačka a veľkopredaj, veď tam bolo účtovníctvo, tam bolo zapisovanie každý deň príjem, výdavok tam išlo na milióny [viedla Oľga]... A z toho mala len 0,90% (nula celá deväťdesiat stotín percenta) z toho veľkopredaja....Každý sa hnal za trafikou!...“ Magnetofónový záznam a prepis rozhovoru s manželmi Štefanom a Emíliou Koskovicami v Banskej Bystrici zo dňa 17. júla 1991 sa nachádza v osobnom archíve autorky príspevku.

²⁷ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, T., k. I/82., ev. č. 1183. „Žalujem“

²⁸ Na základe zmenkovej žaloby odsúdil Okresný súd a potom Sedria v Banskej Bystrici všetkých spoločníkov na peňažitú pokutu po 50 000 K. ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, T., k. I/145, ev.č. 1205.

²⁹ Ján Medvecký, druhý synovec Vansovej, bol v tom čase verejný notár vo Zvolene.

³⁰ ŠROBÁR, V.: ref. 25, s.135.

otcovi český pôvod, bola zapálenou „sokolkou“ a členkou ďalších prestížnych spoločenských organizácií prvej republiky. Pestovala čulé spoločenské styky s osobnosťami a prominentmi prvorepublikového kultúrneho a politického života. Bola vzdelaná a emancipovaná. Viedla trafikú na Dolnom námestí a stala sa súčasťou miestneho koloritu.³¹

Na konci 30. rokov sa schyľovalo k novej vojne. Po viedenskej arbitráži sa do Banskej Bystrice začali sťahovať Slováci z území odstúpených Maďarsku. Medzi nimi prišiel z Lučenca odborný učiteľ Štefan Koska, syn učiteľa a bývalého Vansovho kantora v ev. a.v. cirkvi v Rimavskej Píle a fílii v Hačave. Od toho času žil ako člen rodiny a doopatroval obe Vansovské ženy až do smrti. Začas bol ďalším mužským obyvateľom domu na Fortničke Miroslav Clementis, predtým advokát v Modrom Kameni, syn Vansovej krstnej dcéry a Olġinej sestry Márie Adely z Tisovca, brat komunistického poslanca a redaktora Vlada Clementisa.

Po vyhlásení slovenského štátu sa pre Vansovú a jej chovanicu začala posledná kapitola osobnej vojnovnej drámy. Rodinní známi, napospol evanjelici, stúpenci česko-slovenskej vzájomnosti a česko-slovenského štátu, čo aj nie československého národa, upadali do nemilosti u novej vrchnosti; českí priatelia odchádzali. Nevydatá Olġga, ako dcéra zosnulého českého prof. Václava Vraného, ktorý mal domovskú obec v Čechách, nezískala podľa nového zákona z r. 1938 slovenské krajiniské občianstvo a po marci 1939 aj jej hrozilo vypovedanie zo Slovenskej republiky do protektorátu Čechy a Morava. Podnájomník Štefan, ktorý do r. 1938 vykonával tiež agendu štátneho verejného poručníka („sirotského otca“) pre súdny okres Lučenec, poskytol obom ženám neoceniteľné služby v styku s príslušnými úradmi, najmä v záležitosti Olġginho osvojenia. Nezvyčajnú adopciu dospeljej osoby pomohol uskutočniť rodinný lekár dr. Daniel Petelen; vystavil svedectvo, že osvojiteľka je zdravá a schopná zabezpečiť svoju osvojenku. Za urýchlenie adopcie sa angažovali aj vyššie postavení príslušníci rodiny Medveckých a Korbel'ových. Oficiálne sa tak stalo už po vypuknutí druhej svetovej vojny, osvojovacou zmluvou zo dňa 28. novembra 1939, podľa ktorej: „*I. Vd. Terézia Vansová, rod. Medvecká, spisovateľka Banská Bystrica, Fortnička 17, osvojuje svoju chovanicu, ktorú vychovala a žije v domácnosti tejto 53 roky, Olġgu Vranú, narodenú 22. augusta 1884 v Lomničke na Slovensku z rodičov: z otca neb. Václava Vraného, ev. a.v. učiteľa, z matky neb. Emilie, rod. Návojovej a zaväzuje sa dieťa živiť, šatiť, jako dieťa vlastné, čo i doteraz konala, zabezpečujúc takto jej dedické a jiné práva dl'a zákona 56/1928 Sb.z.a n.*

II. Osvojené dieťa bude sa menovať Olġga Medvecká-Vraná.“ [...]

Zmluvu v prítomnosti zástupcu Okresného súdu podpísala Terézia Vansová, rod. Medvecký ako adoptantka a Olġga Medvecká-Vraná ako adoptovaná.³² Len vtedy totiž aj blízke

³¹ BÁZLIK, Jaromír. „Spomienka na tetu Vansovú“, *Smer dnes*, roč. II, 1992, č. 94 z 21. 4. 1992.

³² ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, T., k. I., ev.č. 927. Osvojovacia zmluva zo dňa 28. novembra 1939 o

spisovateľkino okolie s prekvapením zistilo, že manželia Vansovci si Oľgu Vranú nikdy právoplatne neosvojili. Až vo veku 55 rokov sa Oľga stala adoptívnou dcérou Terézie Vansovej. Ovdovelá osvojiteľka ju nemohla dať zapísať do matriky pod menom zosnulého manžela, ale pod svojím dievčenským menom – Medvecká.

Po zažehnaní hrozby odsunu, hrozilo v druhom roku vojny zase preloženie Štefana Kosku z Bystrice do Nového Mesta nad Váhom. Svoju úlohu tu bezpochyby zohral aj neskrývaný záujem o trafikú, ktorý prejavoval miestny exponent ľudáckeho režimu, rodinne spriaznený s vysokým úradníkom okresnej správy. Opäť išlo o zachovanie zdroja obživy; vyše osemdesiatročná spisovateľka už dávnejšie nič nové nenapísala, len pripravovala staršie práce na súborné vydanie, ktoré sa však v dôsledku vojny oddaľovalo. V tejto situácii, takmer na konci svojej strastiplnej životnej cesty, sa Vansová obrátila s prosebným listom na predstaviteľa príslušného úradu, aby jej nebral oporu v starobe. Roztrasený rukopis a miestami až ponížená dikcia listu vrhá svetlo na ťažké duševné rozpoloženie a na skutočné hmotné strádanie uznávanej slovenskej národovkyne v národnom štáte Slovákov:

„Prosím Vás pokorne, slovutný Pane, jestli je to možné, neberte nám ho, ale nahradte ho iným. Ved' iste tam, kde on je pridelený, nájde sa náhrada a ... , náš drahý štát neutrpí ujmu, ale my, my biedne, utrpíme, lebo my náhradu za neho nemáme. Ja chorá, nemám ničoho, ani základiny, ani majetku, len mesačnú penziu 500 korun (predtým 600) – a moje spisy literárne, ktoré čakajú na nové vydanie, ale nakladateľstvá vyhovávajú sa, že nemajú na to peňazí, čo je i nabídka veľmi nízka. A pri tomto trápnom stave tiež je Štefanova rada a pomoc hotová, preto nám je taký potrebný... Slovutný pane, napriek mojej veľkej úzkosti trápeniu, vyložila som časť duše mojej aby ste mali ponauť o mojom temer zúfalom stave.... Úfajúc sa, že moja prosba nebude zavrhnutá.

S náležitou úctou a vlasteneckým Na stráž! Terézia Vansová. “³³

Nápadne zdôrazňovanou lojalitou pisateľka, pred vojnou známa stúpenkyňa prezidenta Masaryka a československej demokracie, akoby potvrdzovala: ten kto chce prežiť, prispôbi sa... Opäť zapracovali rodinné konexie: vysokopostavený priaznivec Vansovej na Ministerstve národnej obrany³⁴ zariadil, že jej chránenec a súčasne ochranca bol oslobodený od vojenskej služby a nemusel narukovať do vojny proti „slavjanskemu“ Poľsku ani proti Sovietskemu zväzu.

Udalosti spojené so zánikom Česko-slovenska, vznikom slovenského štátu a začiatkom druhej svetovej vojny sledovala spisovateľka Vansová ešte so živým záujmom, o čom svedčia

adoptovaní Oľgy Vranej s novým priezviskom Oľga Medvecká-Vraná. Zmluva bola schválená uznesením Okresného súdu zo dňa 5. decembra 1939.

³³ List T. Vansovej z 24. októbra 1940 nemenovanému adresátovi. Fotokópia je v osobnom archíve autorky príspevku. Adresátom bol pravdepodobne okresný náčelník v Banskej Bystrici dr. Karol Bulla.

³⁴ Podľa údajov Štefana Kosku išlo o generála Samuela Korbeľa, ktorý neskôr emigroval do Austrálie.

početné autorkine poznámky a komentáre. No posledné obdobie pred smrťou prežila utiahnuto; prítomnosť, ktorá ju obklopovala, akoby už veľmi nevnímala. Nevládala ani čítať, ani vykladať obľúbený pasians. Posledné sporadické záznamy v jej zápisníku z roku 1942 tvoria nesúvislé, slabnúcou rukou zachytené návraty do rokov mladosti, zaznačené počas predĺhých hodín nočnej nespavosti.³⁵ Dožila v dome na Fortničke, v spoločnosti sestier-diakoniek, ktoré pomáhali domácim s opatrovaním. Štefan Koska sa aj po smrti Vansovej v októbri 1942 staral o osamelú Oľgu Medveckú-Vranú a o jej trafiku. Naostatok, práve prostredníctvom trafiky – dodávkami cigariet a tabaku pre povstalecký front a do partizánskych obcí – zapojili sa poslední členovia Vansovskej domácnosti aj do Slovenského národného povstania.³⁶

*PhDr. Xénia Šuchová, CSc. je pracovníčkou oddelenia novších dejín HÚ SAV v Bratislave; pôsobí v pobočke HÚ v Banskej Bystrici. Zaoberá sa dejinami Slovenska v medzivojnovom období. Rieši úlohy spojené s výskumom politického systému na Slovensku v rokoch 1918-1939 a postavenia Slovenska v Československej republike, venuje sa činnosti politických strán a osobností. V základnom výskume sa zameriava najmä na oblasť verejnej správy na Slovensku. V prednáškovej a popularizačnej činnosti sa venuje kultúrno-spoločenskému vývoju v 20. storočí. Je vedúcou riešiteľkou spoločného projektu VEGA č. 2/7183/27 **Rodina vo vojne a po vojne: sociálne podhubie radikalizmu a extrémizmu na Slovensku v súvislosti s dvoma svetovými vojnami v 20. storočí.***

Podrobnejšie: http://www.history.sav.sk/cv/suchova_xenia.pdf

³⁵ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, T., k. I., ev.č. 1209. Zápisník z r. 1942.

³⁶ Rozhovor so Štefanom Koskom v Banskej Bystrici z dňa 17. júla 1991.